

РЕЦЕНЗІЇ

УНІКАЛЬНА ПРАЦЯ З ОНОМАСТИКИ

Купчинська З. Стратиграфія архаїчної ойконімії України : монографія / Зоряна Олегівна Купчинська. — Львів : НТШ, 2016. — 1278 с.;

56 картосхем

У наш час розвиток ономастики в Україні має позитивні тенденції: відбувається спеціалізація досліджень у контексті різних наукових шкіл, що сприяє оновленню й розвою методології цієї наукової галузі. І це вселяє надії на великі перспективи. В сучасному мовознавстві сьогодні відбувається виразна взаємодія ономастики з іншими науками — історією, етнографією, географією. І як результат — розвиток нових напрямів досліджень, зокрема ойконімного ландшафту, що становить складну мовно-історичну багатокомпонентну систему, яка є частиною культурного, точніше — антропогенного простору. Зараз спостерігаємо виразні тенденції аналізу власної назви поза класичною системно-структурною схемою.

Топономастика — інтегральна наукова дисципліна, яка знаходиться на стику трьох наук: географії, історії та лінгвістики. Саме це визначає вибір дослідницьких методів. Специфіка об'єкта дослідження як складної мовно-історичної багатокомпонентної системи, на формування якої впливають не лише мовні, а й позамовні (природні, територіальні, історичні, соціально-економічні) фактори, передбачає застосування не традиційних мовознавчих, а більшою мірою міждисциплінарних методів дослідження, що, вважаємо, забезпечує високий науковий рівень кваліфікації ойконімічних одиниць у їхній часовій динаміці. Таким, зокрема, є метод стратиграфії. Залучення міждисциплінарних підходів у формуванні поняттєвої і термінологічної парадигми дослідження на сьогодні вважається цінним, оскільки міждисциплінарність, на думку багатьох сучасних мовознавців, — це продуктивна ознака, яка притаманна сучасному етапові наукового пізнання.

Досі в українській ономастиці була відсутня комплексна праця, яка б інформувала про архаїчну картину українського ойконімного ареалу. Цю наукову прогалину вдало заповнює новаторська монографія З.Купчинської «Стратиграфія архаїчної ойконімії України», що й визначає актуальність цієї праці. Історизм та комплексність висвітлення проблеми можуть справедливо вважатися найбільш сильними сторонами цього дослідження, саме вони обумовлюють його нау-

кову цінність не лише для мовознавства, але й для інших наук, зокрема історії, географії, етнографії тощо. Актуальність книги З.Купчинської зумовлена ще й необхідністю вивчення стратиграфії найдавніших типів ойконімії України. Глибоке діахронне опрацювання ареалів архаїчних типів ойконімів дає можливість прослідкувати процес формування української ойконімної системи. Динаміка архаїчних типів географічних назв раніше комплексно не вивчалась, тому запропонована робота, поза всяким сумнівом, актуальна для наукового пізнання різноманітних мовних та історичних явищ.

Мета рецензованої монографії — виявити у писемних джерелах ойконіми архаїчних типів, локалізувати їх та описати ареали географічних назв на **-ьskъ*, **-ьп*, **-itji*, **-any* / **-jany*, **-j(b)*, **-inъ*, **-ovъ* / **-evъ*, інтерпретувати систему діахронних картосхем щодо динаміки зазначених структурно-словотвірних типів. Детальний аналіз праці З.Купчинської дає нам право стверджувати, що авторка повністю досягла поставленої перед собою мети.

Особливої уваги заслуговує джерельна база монографії. Розвиток географічних назв простежено протягом X—XXI ст. Основою для їх виявлення послужили писемні пам'ятки ряду архівів, бібліотек, музеїв. Використано також відповідну наукову і науково-довідкову літературу, карти. Опрацьовані джерела різного походження, неоднакової наукової вартості, складені різними мовами: українською, латинською, польською, російською. Надзвичайно багатий матеріал зібрано з величезної кількості опублікованих і архівних писемних джерел X—XXI ст., також карт.

Монографія З.Купчинської чітко структурована, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списків джерел та літератури, а також доданих 56 картосхем. Структура роботи відповідає логіці розв'язання проблеми, спрямовує розгляд ойконімичного матеріалу в трьох аспектах: ареальному, хронологічному та статистичному і, отже, сприяє глибокому і всебічному висвітленню теми.

У першому розділі «Ойконімна стратиграфія» (с. 11—31) авторка характеризує корпус

термінів, використаних у її науковому дослідженні, зокрема такі, як *страт*, *стратиграфія*, *стратиграфічний*, *стратифікація* та ін., які недавно лінгвістика запозичила від геологічної науки і зараз пов'язує їх частіше з ономастикою і лінгвістичною географією, докладно розкриває суть ойконімної стратиграфії, характеризує стан вивчення стратиграфії архаїчних ойконімів не тільки в Україні і в слов'янському світі, але і європейському.

Другий розділ «Архаїчна ойконімія України: мовно-історичний аспект» (с. 32—167) репрезентує аналіз: 1) ойконімів, що мають зв'язок із відносними прикметниками: оніми на **-ьskъ*, **-ьnъ*; 2) ойконімів *pluralia tantum*, пов'язаних із родовим устроєм суспільства: назви на **-any* / **-jany*, **-itji*; 3) посесивних географічних назв, що утворилися шляхом субстантивзації присвійних прикметників: назви на **-j(b)*, **-inъ*, **-ovъ* / **-evъ*. Незважаючи на те, що в ономастичній науковій літературі існує подекуди різне трактування окремих ойконімів, автор дотримується своєї лінії в інтерпретації деяких географічних назв. Важливим у монографії є й те, що дослідниця багато уваги приділяє тісному зв'язку іменника з прикметником, що спричинений давніми історичними процесами. Акцентує не лише на семантичному наповненні назв-прикметників, але й на граматичних категоріях, зокрема роді, членності / нечленності прикметника тощо; категорії числа на рівні апелятивному та онімному (що до назв-плюративів).

Найбільший і найінформативніший у книзі третій розділ «Часово-просторові координати архаїчних типів ойконімії України» (с. 168—1208) вирізняється особливою скрупульозністю. У межах кожного архаїчного типу назв проаналізовано координати ареалу на всіх історичних етапах розвитку цих географічних назв. Виділено вісім діахронних зрізів: 1-й — до XIV ст.; 2-й — XV ст.; 3-й — XVI ст.; 4-й — XVII ст.; 5-й — XVIII ст.; 6-й — XIX ст.; 7-й — XX ст.; 8-й — XXI ст. Кожен історичний пласт репрезентовано новозасвідченими ойконімами. Після просторово-часової характеристики кожного з семи описаних у монографії архаїчних типів подається перелік усіх ойконімів, виявлених у пам'ятках писемності від найдавнішого часу до XXI ст. Вони оформлені у вигляді словничків і становлять потужну фактографічну базу не тільки для рецензованого нами монографічного дослідження, але й для інших ономастичних праць.

Описані ареали вдало проілюстровано картосхемами. Тут маємо справу з ойконімним діахронним картографуванням — унаочненням мовних фактів. Цінність цього дослідження складають карти як унікальний спосіб репрезентації мовного явища в діахронії. До опису кожного архаїчного ойконімного типу додано по вісім картосхем, на яких зображені ареали поширення

географічних назв окремо в період до XIV, в XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX і XXI століттях. Усього в роботі 56 картосхем, які переконливо демонструють поступове (від століття до століття) і дуже значне збільшення ойконімів кожного типу на всій території України. Так, напр., якщо до XIV ст. географічних назв на **-ьskъ* було зо три десятки і вони були зосереджені в основному на північному заході і північному Лівобережжі України, то вже в XXI ст. більш-менш рівномірно по всій Україні функціонують сотні таких ойконімів.

Нині в лінгвістиці не так часто використовують часову та просторову характеристику мовних явищ, однак це надзвичайно актуально для ойконімії, тому що зумовлено специфікою об'єкта дослідження, адже географічна назва — результат тривалого процесу формування на відповідній території та за відповідних суспільно-історичних і природних умов. Такий підхід З.Купчинської до вивчення ойконімії може слугувати взірцем для подальшого студіювання різних типів географічних назв України.

Цінність наукової роботи полягає і в тому, чи вона має перспективу розвитку. Представлена монографія може бути взірцем для наступного опрацювання інших типів онімів, фактичний матеріал можна використовувати для різноманітних лінгвістичних студій, картограми корисні для відповідних висновків істориків щодо розвитку етногенезу тощо. Теоретичне значення роботи полягає в тому, що її результати дадуть можливість окреслити певні закономірності у системі архаїчної ойконімії України. Саме стратиграфія давніх типів назв уможливить теоретичні висновки щодо історичної географії. Картографованій ойконімний матеріал в синхронії і діахронії відкриває обрії теоретичних узагальнень у горизонтальному та вертикальному зрізах мови.

Прочитання рецензованої книги викликало в нас деякі зауваження й побажання, зокрема хотілося б, щоб було звернено увагу в монографії на взаємодію етнографічних та ойконімних ареалів. Видається, висновки були б більш переконливими, якби до дослідження був залучений діалектний матеріал. Позаяк джерела, з яких було взято ойконімний матеріал, написані різними мовами, то у тексті роботи, зокрема у «Переліках ойконімів» трапляються недоречності щодо їх розміщення в алфавітному порядку. Трапляються в рецензованій монографії і дрібніші недогляди, як-от: у бібліографічному описі автореферату кандидатської дисертації К.Галаса зазначено спеціальність «русский язык» і шифр спеціальності 10.02.02. Насправді ця дисертація з української мови, хоча в самому авторефераті не зазначено ні назви спеціальності, ні шифру, бо в 1960-му році, коли видано цей автореферат, цього, очевидно, не вимагалось.

Висловлені нами зауваження й побажання (декотрі з них, можливо, й дискусійні) стосуються переважно не принципів, не фундаментальних у роботі моментів, а частковостей, а тому, безперечно, не можуть суттєво впливати на загальну високу оцінку рецензованої нами монографії З.Купчинської, яка є справді унікальною працею, виконаною на величезному фактичному матеріалі, багатою на теоретичні узагальнення, новаторською за своїм харак-

тером, грандіозною за обсягом, надзвичайно інформативною, корисною не тільки для мовознавців, але й представників інших наук. Книга З.Купчинської відзначається високим ступенем наукової новизни. Ця робота, безумовно, стане зразком для виконання інших аналогічних праць, відкриває нові перспективи для розвитку української ономастичної науки, є вагомим вкладом у розвиток української ономастики.

Іван Сабадош,
*доктор філологічних наук,
завідувач кафедри української мови УжНУ*

Одержано 9.09.2016 р.